

pozimi izginili, vendar s puškami na ramah in triglavkami na glavah. Slišali smo peti prve puntarske pesmi *Naprej v borbo za pravdo in svobodo, Kovači smo...*

V ljudeh se je začelo prebujati slovenstvo. O puntarjih so govorili na skrivaj in s strahom, zavedajoč se, da je to zelo pomembna, vendar nevarna stvar.

V aprilu 1942 je znova počilo. K organistu v Beli Cerkvi sta prišla dva oborožena, na pol civilno oblečena slovenska vojaka (naziva partizan še ni bilo). Pred hišo sta domače povprašala, kje je njihov sin Milan. Povedali so, da je v hiši. Eden od oborožencev je vstopil in ko je srečal Milana, je takoj vanj uperil pištolo. Milan je hitro reagiral in uspelo mu je izbiti napadalcu pištolo iz rok ter ga med ruvanjem izriniti iz hiše, tja med domače. Tedaj je svojo pištolo sprožil drugi oboroženec, a Milana ni zadel, pač pa je s strelom laže ranil očeta organista in mater. Milan se je medtem izvil in ušel. Bil je spreten telovadec.

Ko se je Milan oddaljil, sta se skoraj brez besed z dvorišča naglo pobrala tudi napadalca. To je bil prvi strel revolucije v Beli Cerkvi.

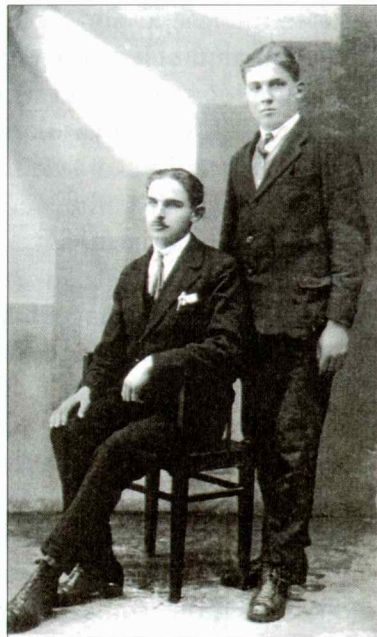
Prve dni meseca maja 1942 pa je prišlo do streljanja v vasi Draga. Štirje Italijani so se takrat z vprežnim vozom pripeljali iz Novega mesta do trgovine v Dragi. Z brega Svete Helene je počilo nekaj strellov. Italijani so naglo poskakali z voza, planili v trgovino in začeli z oken te hiše streljati na manjšo skupino partizanov, ki se je vzpenjala po bregu navzgor proti cerkvi. V spopadu je bil ranjen en partizan. Ko se je streljanje poglobilo, so se Italijani iz hiše premaknili na breg reke Krke in v zavetju brega, plazech se med grmičjem, uspeli uiti iz nevarnega dosega napadalcev. Verjetno jim je uspelo priti do svojih v Šentjernej. To so bili prvi streli NOB proti okupatorju v Beli Cerkvi.

Še isti večer po spopadu v Dragi je skupina mladih fantov iz okoliških vasi odšla v partizane. Bali so se, da bodo naslednji dan pridrveli Italijani in jim nasilno preprečili odhod v partizane. Italijanov pa ni bilo ne naslednji dan in še kar dolgo ne. Prišli so šele ob svoji veliki ofenzivi jeseni 1942. So pa partizani kak mesec kasneje začeli 'dražiti' Italijane v gradu Otočec. Na nekaj partizanskih strellov so Italijani cele pol ure odgovarjali z divjim streljanjem. Partizani so pričakovali, da bo Italijanom enkrat zmanjkalo streliva, vendar tega niso dočakali, saj jih je zalagala garnizija iz Novega mesta.

To je bil čas, ko je bilo v območju Bele Cerkve, Šmarjete, Trebelnega in dolgo časa tudi Škocjana svobodno ozemlje. Partizanska vojska je v teh krajih organizirala svojo oblast. Ustanovila je krajevne odbore OF in si s tem zagotovila oskrbo s hrano.

Jože Ajdnik (sedi), prva žrtev revolucionarnega nasilja iz območja Bela Cerkev in njegov brat Avgust (oba umorjena v Klevevžu leta 1942).

glej 159

Proti koncu junija, še bolj pa julija 1942 so partizani začeli izvajati svojo revolucijo. V okviru vaških NO odborov so ustanovili revolucionarna sodišča in s tem v zvezi tudi represivne organe. Le-ti so v nočnih urah hodili po vaseh, aretirali posameznike in jih vodili v grad Klevevž na zaslišanje. Nekaj aretirancev so v Klevevžu po zaslišanjih zadržali zaprte in jih nato justificirali, druge pa so po tednu dni zasliševanj spustili domov. Strogo so jim zabičali, da ne smejo nikjer povedati, kaj se je dogajalo v Klevevžu, koga so tam videli in da morajo obvezno sodelovati z organizacijo OF. In res so ti ljudje v svojih okoljih tiho in vneto sodelovali pri zbiranju hrane za partizansko vojsko. Zbrano hrano so v nočnih urah z vozovi dostavljali na določen kraj. Aretirance, ki so jih obsodili na smrt pa so revolucionarji pobili največkrat s poljedeljskim orodjem in jih plitvo zakopali na raznih mestih v okolici Klevevža. Iz naše fare so bili tedaj pokončani: Jože Ajdnik (posestnikov sin iz Bele Cerkve), Polde Klobučar (referent Vzajemne zavarovalnice, doma iz Vinjega Vrha), Franc Gričar (nekdanji policist, prav tako iz Vinjega Vrha), Franc Furlan (upokojeni orožnik iz Dolenjega Kronovega), njegova noseča žena Marija Furlan in njun 15-letni sin Marjan Furlan (dijak meščanske šole). V oktobru 1942 pa so odvedli v gozdove in tam ubili še Avguština Ajdnika, brata prej navedenega Jožeta Ajdnika. Avguština je bil priženjen pri Lindičevih na Gradenjnih in je bil oče treh otrok. Za nameček so pri tej hiši neko noč po umoru pobrali še njegovo doto, njegove obleke, precej hrane, vola, prašiča in voz.

Že proti koncu julija se je vest o teh pobojih hitro razširila. Neki borec - partizan - se je tiste dni hvalil, da opravlja pomembno funkcijo, »da preizkuša narod«; prav on je odvedel nekaj ljudi na tisto zaslišanje v Klevevž. V ljudi se je naselil strah. Nihče ni vedel, kdo bo naslednji na

*glej 159 **

** glej V. Jurančič, Smarjeta ... str. 45*

vrsti, in nikogar ni bilo, ki bi se temu uprl. O kakih vaških stražarjih ali kakem gibanju bele garde tedaj pri nas še nihče ni ničesar vedel.

Ljudje so se po drugi strani bali tudi okupatorjev, kajti ti so v velikih trumah prišli v tisto vas, kjer so partizani slučajno naleteli na Italijane in nanje sprožili nekaj strellov. Za povračilo so vas požgali, ljudi izgnali, moške pa odgnali v internacijo. Tako se je zgodilo npr. v Mačkovcu pri Novem mestu junija 1942.

Sredi avgusta 1942 se je med ljudmi začelo šušljati, da se zbirajo neki moške in fantje, ki se hočejo upreti partizanom. Ne dolgo za tem, bilo je na zadnjo nedeljo v avgustu, so iz Kronovega proti Beli Cerkvi s streljanjem v zrak prihrumeli neki vojaki. Bili so Slovenci, ki so na glavah nosili baretke, verjetno brez oznak. Za nekaj ur so se zabarikadirali v vasi in sredi popoldneva nadaljevali svoj pohod proti Šmarjeti in Mokronogu. Spotoma so v svoje vrste vključevali fante, zrele za vojsko, in jih tako mobilizirali. Med temi vojaki so domačini v Beli Cerkvi spoznali oboroženega organistovega sina Milana. Partizanski poboji civilov okrog Klevčeva in pod Gorjanci so rodili upor proti revolucionarnemu nasilju.

Partizanska svoboda je trajala še nekaj tednov, nato pa so se proti koncu septembra 1942 iz Šmarjete usuli italijanski vojaki kot del zapoznele roške ofenzive. Italijani so tedaj po njivah in domovih pobrali mnogo moških in jih začasno zaprli v »dvorano« v Beli Cerkvi. Tu so jih prebirali dan ali dva, nato pa so večino odpeljali v internacijo. Partizanov tedaj ni bilo blizu in z njihove strani na Italijane ni padel niti en strel. Tako v teh krajih le-ti niso požgali nobene hiše. Po mesecu dni hajk so Italijani končno odšli in zopet so se vrnili partizani. Čas svobode je trajal preko vse zime 1942–43 in še v pomlad, tja do konca maja 1943. Preko zime so neko noč v januarju ta mir prekinili legionarji, ki so preiskovali po vaseh pod pobočjem Vinjega Vrha, od Škocjana, preko Bele Cerkve pa tja skoraj do Trebelnega. V tem nočnem pohodu so ujeli nekaj partizanov in se z njimi vrnili na postojanko v Škocjan. V kratkem spopadu je v Vinjem Vrhu tisto

*Med prvimi partizani v območju
Bele Cerkve je padel Ljubo Mislej*

noč padel partizan Ljubo Mislej, hkrati pa tudi neki legionar. Ujetnike s tega pohoda so legionarji izročili Italijanom v Šentjerneju, le-ti pa so jih povečini postrelili pri šentjernejskem pokopališču.

V mesecu februarju 1943 so ljudi v Beli Cerkvi prestrašili Italijani, ki so s topovi streljali iz Šentjerneja. Dve granati sta zadeli steno šole, ena je padla na streho dvorane, ena pa na organistovo hišo. Vse tri zgradbe so bile tedaj prazne. Organistova družina se je že več mesecev prej odselila v Novo mesto.

Nato je bil spet mir. Partizanske brigade so prihajale v naš okoliš, obstale par dni, se odpočile in nahranile ter krenile dalje. Pobojev civilov ni bilo več. Ljudje pa so bili tedaj že razdeljeni na dve strani. Eni so simpatizirali s partizani, drugi z legionarji. Ljudje so vedeli, s kom se lahko zaupno pogovarjajo. Za to razdelitev duhov, za razkol med ljudmi v naših krajih, so bili ključni vzrok poboji in mučenja na območju Klevevža.

Že odkar je vse pogostejše pokalo (še v letu 1942) so ljudje vse več hodili v cerkev in vdano molili za mir. Tudi pri vaških kapelicah so se s tem namenom zbirali ob večerih. Cerkev je tedaj organizirala dodatne pobožnosti devetih prvih petkov in pet prvih sobot. To je sčasoma že prešlo tako v navado, da so ljudje bolj množično hodili v cerkev tudi na ostale petke in sobote. Seveda sta k temu spadala še pogostejša spoved in obhajilo. Tudi kaka partizanska enota je kdaj prikorakala v cerkev k maši. Ob neki priliki jim je v naši cerkvi maševal partizanski duhovnik dr. Metod Mikuž.

Proti koncu maja ali že v začetku junija 1943 je prišla v Belo Cerkev večja enota legionarjev. Na baretkah so imeli oznako mrtvaške glave. Ostali so v vasi, se obdali z bodečo žico, zgradili bunkerje in tako osnovali svojo postojanko. Nastanili so se v dvorani. Za primer napada so zazidali več oken na župnišču, na šoli in na nekaterih hišah. Pri tem so puščali strelske odprtine. Tudi v Drago je pozneje prišla manjša skupina legionarjev, ki je imela nalogo varovati most čez Krko.

V začetku avgusta je na področje Šmarjete prišlo nekaj partizanskih brigad in v Beli Cerkvi so lahko zaslutili, da se pripravlja napad nanje. To je postalo očitno, ko so partizani na prvo soboto 8. avgusta 1943 zjutraj med mašo poskusno z mitraljezi spustili s pobočja Vinjega Vrha nekaj rafalov na legionarsko postojanko. Legionarji so trojno odgovorili, vendar je v desetih minutah streljanje utihnilo. To je bil samo uvod za resnejši napad, bilo pa je dovolj, da so se ljudje po maši z velikim strahom vračali na svoje domove.

Svoj pravi napad so partizani izvedli naslednji dan. Že zvečer so v tišini zasedli svoje borbene položaje okrog vasi in čakali na signal. Najprej

Ob partizanskem napadu je v noči med 9. in 10. avgustom 1943 pogorela belocerkovska cerkev

se je slišalo bolj oddaljeno streljanje, to je bil napad na legionarje v Dragi. Kmalu za tem se je začelo streljanje na glavnem bojišču okrog Bele Cerkve. Pokalo je celo noč. V Dragi je streljanje kmalu prenehalo, ker so partizani kaj hitro ugotovili, da v bunkerju ni več legionarjev. Le-ti so ga tik pred napadom zapustili in se skrivaj premaknili v Belo Cerkev. Partizani so se v Dragi nato lotili požiganja mostu čez Krko, a pri tem niso bili uspešni.

Medtem pa je boj okrog Bele Cerkve postajal vse silovitejši. Kdaj pa kdaj je med truščem nastal kratek premor in tedaj se je slišalo vpitje, vendar se besedila ni dalo razumeti. Malo pozneje so se v boj vključili tudi topovi, najprej partizanski, nato pa še italijanski iz Novega mesta. Partizanski top je streljal s pobočja Vinjega Vrha na župnišče in na zvonik cerkve. Ena od teh granat je zažgala streho zvonika. Že pred streljanjem s topom je zagorelo gospodarsko poslopje tik ob žici in od tega ognja so se cilji po vasi bolje videli. Zvonik je gorel od vrha navzdol kot sveča in v zgodnjih jutranjih urah je dosegel streho cerkve. Eksplozije italijanskih granat iz Novega mesta so delale velik trušč, k sreči pa so padale le po travnikih med Belo Cerkvijo in Družinsko vasjo.

V zgodnjem jutru se je v ognju razplamtela tudi streha cerkve. Združeni sij obeh požarov je pošastno odganjal visoko v nebo in rdeče osvetljeval velik oblak črnega dima. V tem trušču se je samo župnik Jože Strah lotil reševanja najpomembnejših predmetov iz goreče cerkve. Kaj posebnega pa niti on sam ni mogel storiti, kajti okrog njega so žvižgale smrtonosne krogle. K sreči je ob nastopu jutranje zore streljanje okrog vasi nenadoma ponehalo, partizani pa so se začeli organizirano umikati. Kake četrte ure pozneje so prenehali z ognjem tudi legionarji, italijanski topovi pa so bob-

neli vsaj še pol ure. Ljudje so se šele zdaj pridružili župniku pri gašenju cerkve. Ognjeni zublji so na koru že požirali orgle, se širili pod obokom cerkvene ladje ter lizali vrhove že počrnelih oltarjev. Kljub vročini, ki se je razvila v goreči cerkvi, so jih s skrajnimi napori rešili. Pogasili so tudi tri goreče klopi v ladji cerkve. Na koru so se orgle, klopi in ograja spremenile v pepel. Razžarjeni zvonovi so popadali na strop nad korom. Na njih so izgorevali ostanki tramov.

V spopadu ni bilo niti smrtnih žrtev niti zmagovalca, ki bi se znesel nad premagancem, kot se je to zgodilo ob partizanskih zmagah na Ajdovcu, Suhorju ali na gradu Dob.

V naslednjih dneh so ljudje s požrtvovalnim delom za silo usposobili cerkev za bogoslužje. Več mesecev so nato ljudje hodili k maši v požgano cerkev in še bolj vneto opravljali pobožnosti prvih petkov in sobot. Cerkevne pevke so na golem koru, brez orgel, še bolj občuteno pele pesem *Marija, pomagaj nam v vojskinem čas*. Pozneje so ob jesenskem dežju, še bolj pa pozimi ob taljenju snega, začele polzeti po stenah črno obarvane kaplje vode. S stropa so padale tudi na ljudi, vendar jih to ni odgnalo. Nasprotno, še bolj vneto so prihajali v cerkev in le malokdo je pomislil na to, da se lahko razmočen velban strop podre nanje. Ko je 8. septembra 1943 Italija kapitulirala, se je njihova vojska začela umikati. Iz Bele Cerkve so odšli tudi legionarji. Kmalu za tem so se vrnili partizani in začeli takoj mobilizirati sposobne moške. Pripravljali so se na spopad s hujšim okupatorjem – z Nemci. To je bil čas svobode po kapitulaciji Italije, ki smo ga preživljali ob pretežno lepem vremenu in pobiranju kar dobre letine. Nemci so dali mir kar pet tednov. So pa v tem času nemška letala nekajkrat grdo bombardirala Novo mesto. Nemški vojaki so 20. oktobra 1943 prodrli izza svoje meje od Rake do Kostanjevice na šentjernejsko polje. To je bila surova vojska, ki je pobijala vse vprek. Pri Prekopi so pobili precej civilistov in nato drli preko Šentjerneja do Novega mesta. Nekaj dni pozneje so ofenzivni sunek izvedli tudi po naši strani Krke. Tiste jeseni 1943 so padle žrtve tudi v našem okolišu. Pobiti so bili naslednji civilisti: Jože Janežič iz Vinjega Vrha, Ivan Koporc iz Tomažje vasi, Franc Cvelbar, Jože Novak in Cvetko Zorko (vsi iz Družinske vasi). Iz Kronovega so izgubili življenje: Janez Hrovat, Franc Vidmar in otroci Franci Zajc, Vinko Zajc in Jožko Činkole. V Družinski vasi je bil pri Zorkovih v Družinski vasi ubit Jože Zorko, sodnik iz Novega mesta. Jožeta Rodiča iz Tomažje vasi so kot ujetega partizana obesili v Mačkovcu. Tedaj so v gozdu blizu doma partizani ubili Jožeta Pavliča iz Tomažje vasi. Jesen po nemški ofenzivi 1943 je bila torej turobna in ljudje so še bolj vneto hodili po tolažbo v črno zamazano požgano cerkev.

V novembru 1943 je prišla v Belo Cerkev zopet enota legionarjev, ki pa so se pred tem preimenovali v domobrance. Bili so še v civilnih oblekah, toda puške so imeli krajše, boljše od prejšnjih, dolgih francoskih. Najprej so si izkopali obrambne järke in bunkerje, zazidali nekatera okna na šoli, v dvorani in na župnišču ter popravili bodečo žico okrog svojih okopov. Ko je bilo to delo gotovo, so se lotili pokrivanja strehe na cerkvi, kasneje pa tudi obnove in pokrivanja zvonika. Tako je pomladi 1944 cerkev imela novo streho in razmočeni zidovi so se začeli sušiti. V februarju se je zgodila huda nesreča. Neki domobranec je po nesreči s puško zadel mlado 17-letno dekle, Marjanco Potočnik, ki je kot begunka živela s svojo materjo pri Bevčevih na pošti. Dekle je šlo takrat v cerkev in neki domobranec, ki je stal na straži, je neprevidno ustrelil v jablano in krogla se je od drevesa odbila, skrenila s svoje smeri ter zadela dekle v prsi. Kmalu je izdihnila. Neki drugi domobranec pa je kar na pragu domače hiše zločinsko ustrelil Janeza Cvelbarja z Vinjega Vrha.

Domobranska posadka je preživljala svoje vojaško življenje aktivneje kot prejšnji legionarji. Mnogo so patroljirali po bližnji in daljni okolici. Verjetno so proti pomladi 1944 tudi oni dobili zelene domobranske uniforme. Napada partizanov na svojo postojanko niso doživeli, so se pa udeleževali težkih spopadov s partizani v bolj oddaljenih krajih, na primer okrog Trebelnega, na Čatežu in celo v Suhi krajini. Ko so bili v domači postojanki, so svoj čas preživljali dokaj umirjeno.

Župnik Jože Strah si je za mirnejše preživljanje vojne izbral tak način, da se je vsak večer umaknil iz Bele Cerkve v Tomažjo vas, ki je bila na partizanskem ozemlju. Obe strani, partizanska in domobranska, sta ga pustili pri miru.

Tako je prišel konec vojne – 6. maj 1945. V postojanki so poveljniki svojim vojakom domobrancem dejali, da se morajo za nekaj časa umakniti iz Bele Cerkve in sploh iz teh krajev, čez 14 dni ali nekaj več, pa se bodo vrnili kot neka druga vojska. Mnogim to ni bilo jasno, zakaj tako in kje so tiste obljubljene zveze z Angleži. Zadnje ure so stekle, za razmišljanje ni bilo več časa. Odšli so, kot so rekli poveljniki, ker druge poti ni bilo. Šli so preko Šmarjete, Mokronoga do Radeč ob Savi in tam doživeli razpad svoje bojne enote. Poveljniki so povedali, da ne morejo več prevzemati odgovornosti za vojake, zato se lahko vsak zase sam odloči, kako se bo reševal. Oficirji so se tedaj odločili, da skupaj s prostovoljci nadaljujejo pot proti Koroški, kjer so baje že Angleži. Veliko fantov se je tedaj odločilo, da se vrnejo domov, še več pa se jih je odločilo za pot na Koroško. Zanje bil to čas smrti, čeprav je bil težko pričakovani mir že čisto blizu. Domobrance, ki so se odločili za Koroško, so Angleži vrnili. Pozneje so doživeli usodo Teharij

Vaški stražar Franc iz Bele Cerkve s svojima sestrama in sestrično ter žena partizanskega oficirja Štefka, doma iz okolice Karlovca, ki se je z otrokom skoraj pol leta skrivala pri njihovi družini, v veliki nevarnosti zase in za svoje gostitelje. Franca je za nagrado po koncu vojne pogoltnil Kočevski rog, družini pa sta kljub temu ostali v prijateljskih stikih.

in Kočevskega roga. Od tistih, ki so se vračali domov, so bili mnogi ujeti že med potjo, drugi pa so se še nekaj časa skrivali okrog domačij, nakar so se javili novi partizanski oblasti. Skoraj vsi pa so končali na moriščih.

Po približnih ugotovitvah fara Bela Cerkev na partizanski strani pogreša okrog 53 žrtev vojnega časa in prav toliko žrtev na domobranski strani, vendar jih je bilo kar 35 pokončanih še v mesecih po končani vojni.